

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІКО-СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

Кремень О.І.,

к.е.н., Українська академія банківської справи НБУ

Вступ. Використання державою у своїй фінансовій політиці залучення коштів на кредитній основі зумовлює формування державного боргу та системи управління ним. Актуальність проблеми державного боргу для України зумовлена тим, що його формування є необхідною умовою функціонування економіки України і, зокрема, виконання видаткової частини державного бюджету.

Державний борг виступає важливою ланкою такої сфери фінансової системи, як державні фінанси.

Формування державного боргу зумовлене використанням державою у своїй діяльності кредитних ресурсів. Невміння держави жити на власні кошти є причиною виникнення державного боргу, а не вміння ефективно використовувати позикові фінансові ресурси – його зростання.

Управління борговими зобов'язаннями держави виступає інструментом реалізації економічної політики та важелем макроекономічного регулювання.

Значний вклад у дослідження проблеми державного боргу та його статистичного вивчення внесли такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як А. Гальчинський, А. Саркіянц, А. Іларіонова, О. Баранівський, А. Єріна, О. Царук, Т. Вахненко, Г. Менкью, Д. Елмендорф та ін.

Постановка задачі. Аналіз і оцінка обсягів, структури та змін державного боргу мають важливе значення при реалізації фіскальної та монетарної політик, визначення впливу державного боргу на процеси економічного розвитку та платоспроможність держави. Окрім того, на основі статистичного аналізу може бути визначено оптимальний рівень державної заборгованості.

На сьогоднішній день не сформовано систему статистичних показників,

які б адекватно відбивали рівень державної заборгованості та дозволяли виявити взаємозалежність між динамікою державного боргу та розвитком економіки.

Метою статті є дослідження питань щодо сутності державного боргу як об'єкта статистичного вивчення, а також формування системи статистичних показників для оцінки рівня державної заборгованості.

Результати дослідження. Проведення аналізу стану державної заборгованості вимагає чіткого визначення сутності економічної категорії «державний борг» та меж її статистичного охоплення.

Засади статистичної методології вивчення державного боргу розробляються експертами ООН, ЄВРОСТАТ, Міжнародного валютного фонду.

На сьогоднішній день у розрахунках державного боргу Міністерство фінансів України керується, в першу чергу, Бюджетним кодексом, а Національний банк України стандартами Міжнародного валютного фонду та Системи національних рахунків (СНР).

Бюджетним кодексом України визначено поняття державного боргу як загальну суму заборгованості держави (Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування), яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави (Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування), включаючи боргові зобов'язання держави (Автономної Республіки Крим чи міських рад), що вступають в дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, що виникають на підставі законодавства або договору [3].

Національний банк України у своїй діяльності керується міжнародними стандартами «Статистика зовнішнього боргу: Керівництво для складачів та користувачів» (2003), «Керівництво зі складання платіжного балансу» (1993), викладених в офіційних виданнях Міжнародного валютного фонду.

Основним індикатором в системі показників державної заборгованості Національного банку України є валовий зовнішній борг на певну дату – це

загальний обсяг заборгованості за всіма існуючими, але в жодному разі не умовними, зобов'язаннями, що мають бути сплачені боржником у вигляді основної суми та/або відсотків у будь-який час, і які є зобов'язаннями резидентів економіки країни перед нерезидентами. Він включає в себе всі види заборгованості резидентів України перед нерезидентами, які класифікуються у розрізі секторів економіки, початкових термінів погашення та фінансових інструментів [6].

До розрахункового значення цього показника включаються:

- прямий державний та гарантований державою борг, у т.ч. кредити, отримані Національним банком України від Міжнародного валютного фонду та міжнародних фінансових організацій;
- зобов'язання банків за борговими цінними паперами, залученими кредитами та депозитами;
- зобов'язання реального сектору економіки України за борговими цінними паперами, залученими кредитами та кредиторською заборгованістю (торгові кредити та прострочена заборгованість за ними).

Ця невідповідність призвела до того, що показник «державний борг» розраховується Міністерством фінансів України, а показник «валовий зовнішній державний борг» – Національним банком України.

У структурі валового зовнішнього боргу Національним банком виділяються всі види заборгованості резидентів України перед нерезидентами, які класифікуються за секторами економіки: державне управління, органи грошово-кредитного регулювання, банки, інші сектори, а також зобов'язання за кредитами підприємств прямого інвестування (міжфірмовий борг) (табл. 1).

Статистичні дані валового зовнішнього боргу країни узгоджуються з СНР, відповідними даними міжнародної інвестиційної позиції та платіжного балансу країни. Цей показник може бути зіставлений з даними державного зовнішнього боргу України, які публікуються Міністерством фінансів України та інформацією Державного комітету статистики України в частині даних про

міжфірмовий борг, торгові кредити та прострочену заборгованість за ними [6].

Таблиця 1

Складові елементи валового зовнішнього боргу

Елементи	Класифікація у розрізі початкових термінів погашення	Класифікація у розрізі фінансових інструментів
Борг секторів економіки:		
Державне управління	Довгостроковий	– Боргові цінні папери; – Кредити; – Інші боргові зобов'язання
Органи грошово-кредитного регулювання	Короткостроковий	– Кредити
	Довгостроковий	– Боргові цінні папери; – Кредити
Банки	Короткостроковий	– Інструменти грошового ринку; – Кредити; – Валюта і депозити
	Довгостроковий	– Боргові цінні папери; – Кредити; – Валюта і депозити
Інші сектори	Короткостроковий	– Боргові цінні папери; – Кредити; – Інші боргові зобов'язання
	Довгостроковий	– Боргові цінні папери; – Кредити; – Торгові кредити
Зобов'язання за кредитами підприємств прямого інвестування (міжфірмовий борг)	Не розподіляється ні між секторами економіки, ні за початковим терміном погашення	

Слід зазначити, що фахівці Міністерства фінансів України у структурі державного боргу, як прямого, так і гарантованого, розрізняють зовнішній та внутрішній державний борг (табл. 2).

Проаналізувавши склад державного боргу відповідно до Бюджетного кодексу України та склад державного зовнішнього боргу відповідно до підходів Національного банку України, можна зробити висновок, що основна

відмінність полягає у врахуванні чи неврахуванні зобов'язань фінансових установ та реального сектору економіки України в цих показниках.

Таблиця 2

Класифікація державного боргу

Критерій	Групи	Підгрупи
За типом кредитора	Внутрішній борг	Заборгованість перед юридичними особами
		Заборгованість перед банківськими установами
		Заборгованість перед іншими органами управління
		Внутрішня заборгованість, не віднесена до інших категорій
		Коригування, пов'язане з різницями у вартісних оцінках
	Зовнішній борг	Заборгованість за позиками, наданими міжнародними організаціями економічного розвитку
		Заборгованість за позиками, наданими іноземними державами, в тому числі за позиками, наданими під гарантії Уряду
		Заборгованість за позиками, наданими іноземними комерційними банками
		Заборгованість, не віднесена до інших категорій
		Коригування, пов'язане з різницями у вартісних оцінках
За типом боргового зобов'язання	Внутрішній борг	Заборгованість за довгостроковими облігаціями
		Заборгованість за середньостроковими облігаціями
		Заборгованість за короткостроковими облігаціями і векселями
		Заборгованість за кредитами, одержаними на фінансування дефіциту бюджету
		Заборгованість за іншими зобов'язаннями
	Зовнішній борг	Заборгованість за довгостроковими облігаціями
		Заборгованість за середньостроковими облігаціями
		Заборгованість за короткостроковими облігаціями і векселями
		Заборгованість за позиками, що належать до інших категорій
		Заборгованість за іншими зобов'язаннями

Статистичний аналіз державного боргу країни, перш за все, здійснюється на основі показників динаміки, структури та структурної динаміки боргу.

Так, за період 2004-2007 рр. загальний зовнішній борг України збільшився майже у 3 рази, водночас щорічно його величина збільшувалася на 11,88 % (Рис. 1). Найбільш стрімко за цей період зростав борг банків – всередньому на 31,97 % за рік, зниження ж спостерігалось тільки відносно

боргу органів грошово-кредитного регулювання – близько 11 % щорічно.

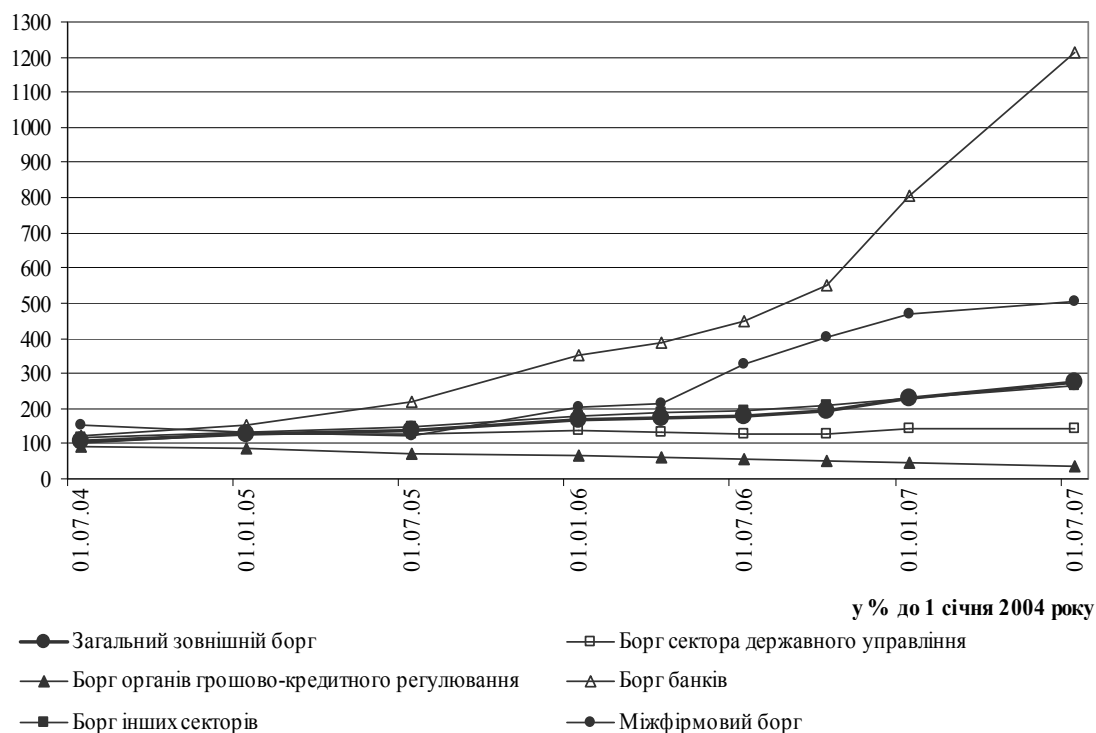

Рис. 1. Темпи росту загального зовнішнього боргу та складових

Найбільша частка державних запозичень згідно даних Міністерства фінансів України надана за фіксованою відсотковою ставкою (понад 60 %), 30 % державних позик отримані Україною за ставкою LIBOR (Рис. 2).

У валютній структурі державного боргу переважає доларова складова (64,40 %), значна частина запозичень здійснена у європейській валюті – майже 12 %.

Окрім того, важливим елементом економіко-статистичного аналізу державного боргу є обчислення таких показників, як: борг на душу населення і співвідношення між державним боргом та індивідуальними доходами.

Величина боргу на душу населення показує, яка сума боргу припадає на кожного громадянина країни, а показник співвідношення величини державного боргу та індивідуальними доходами населення дозволяє оцінити обтяжливість боргу для населення країни.

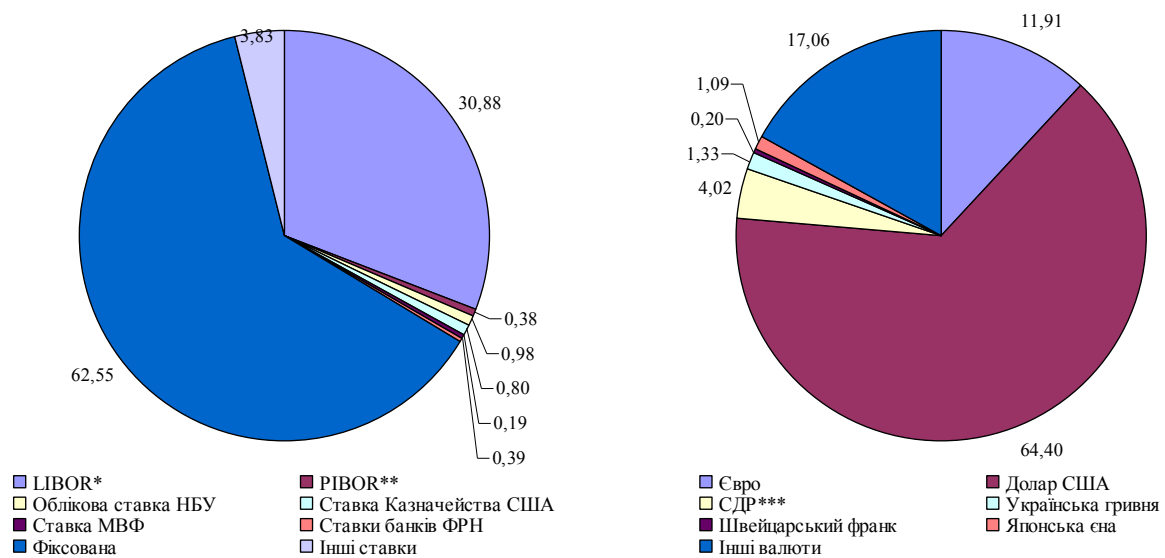

Рис. 2. Структура державного прямого та гарантованого боргу за видом валют і відсотковою ставкою станом на 01.07.2007 р.

Протягом останніх років, величина державного боргу на душу населення коливається у межах 1500-1800 грн. (рис. 3).

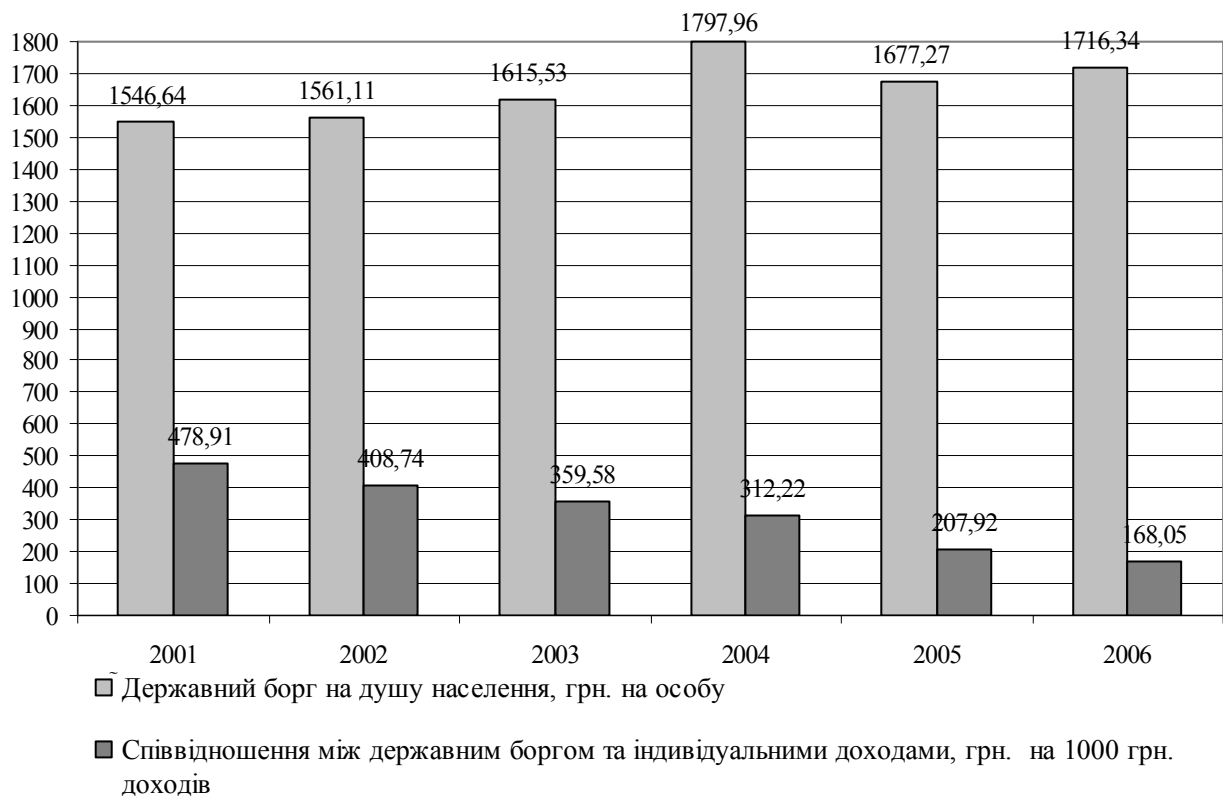

Рис. 3. Державний борг на душу населення та його співвідношення з індивідуальними доходами населення у 2001-2006 рр.

Слід зазначити, що протягом 2001-2006 рр. показник співвідношення з індивідуальними доходами населення знизився з 478,91 до 168,05 грн. – майже у 3 рази.

Важливе аналітичне значення має показник відносної величини державного боргу, який розраховується як співвідношення державного боргу і ВВП країни.

Окремої уваги заслуговує питання визначення критичної величини цього показника, а також інших індикаторів державної заборгованості.

Аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених дозволяє зробити висновок, що жорстко фіксованих показників оцінки критичності обсягів державних запозичень, універсальних для країн з різним рівнем економічного розвитку, не існує.

Різні міжнародні фінансові організації встановлюють різні критичні значення до показників державної заборгованості (табл. 3).

Таблиця 3

Нормативи показників державної заборгованості

%

Показники	ЄС (критерії Маастрихт- ської угоди)	Світовий банк	МВФ
Співвідношення державного боргу і ВВП	60	–	–
Співвідношення зовнішнього державного боргу та ВВП	40	80-100	50
Відношення державного боргу до доходів бюджету	300	–	290
Відношення платежів за державним боргом до доходів державного бюджету	45	–	–
Відношення загальних платежів за зовнішнім державним боргом до експорту	25	20-25	–
Співвідношення платежів за державним боргом і ВВП	7	–	–

Є. Ясін і Є. Гавриленков виділяють такі критерії зовнішніх запозичень: відношення зовнішнього боргу до ВВП – 50 %, до річного експорту – 275 %; погашення і обслуговування боргу до річного експорту – 30 %; обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту – 20 % [10]. Автори вважають можливим ставити питання про списання боргу, якщо з наведених чотирьох показників три перевищують критичний рівень.

Такого ж погляду дотримується А. Саркісянц, зауважуючи, що високою слід уважати заборгованість у разі досягнення максимуму зазначених коефіцієнтів, середньою – якщо три з них перевищують 60 % максимально орієнтованого значення, в інших випадках заборгованість можна вважати низькою [7].

Одним із підходів визначення рівня державної заборгованості є встановлення граничних величин окремо для внутрішніх і зовнішніх запозичень. Так, А. Ілларіонов пропонує визначати пороговий рівень економічної безпеки окремо для внутрішніх і зовнішніх запозичень: на його думку, співвідношення обсягів внутрішнього та зовнішнього боргу до ВВП не повинні перевищувати 20 та 25% відповідно [4]. В окремих випадках для аналізу боргової поведінки в період депресивного стану економіки рекомендується зважати на показник співвідношення обсягу виплат боргу до обсягу експорту країни, який не повинен виходити за межі 8-10 %.

Стаття 18 Бюджетного кодексу України визначає, що величина основної суми державного боргу не повинна перевищувати 60 % фактичного річного обсягу валового внутрішнього продукту України [3].

Окрім розглянутих нами показників, до системи статистичних показників державного боргу можна віднести наступні:

- відношення приросту державного боргу до приросту ВВП;
- відношення приросту боргу до приросту доходів населення, у %;
- відношення державного боргу та доходів працездатного населення;
- відношення рівня заощаджень домогосподарств до боргу;
- співвідношення обсягів річних запозичень до видатків розвитку

зведеного бюджету;

- відношення приросту боргу до приросту нагромадження основного капіталу;
- частка боргових зобов'язань перед резидентами та нерезидентами у складі боргу [9].

Висновки. Використання статистичних методів аналізу державного боргу дозволяє оцінити рівень державної заборгованості, її зміни з урахуванням розвитку економіки, а також структуру державного боргу з точки зору її оптимальності

Використані джерела:

1. External Debt Statistics: Guide for Compilers and Users.– Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2003.– 309 p.
2. Government Financial Statistics Manual.– Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2001.– 206 p.
3. Бюджетний кодекс України // www.rada.gov.ua
4. Илларионов А. Критерии экономической безопасности // Вопросы экономики.– 1994.–№ 10.– С. 35-38.
5. Марченко С.М. Індикатори боргової безпеки України // Фінанси України.– 2003.–№ 12.– С. 9-15.
6. Методичний коментар до статистики зовнішнього боргу України // www.bank.gov.ua/Balance/Debt/index.htm
7. Саркисянц А.Г. Система международных долгов.– М.:ДеКА, 1999.–718 с.
8. Царук О.В. Інформаційне забезпечення статистичного аналізу та оцінки державного боргу // НТІ.– 2006.– № 1.– С. 35-38.
9. Царук О.В. Концептуальні основи та статистичні індикатори оцінки боргової безпеки держави // Світ фінансів.– 2007.– № 1 (10).– С. 46-50.
10. Ясин Е., Гавриленков Е.О. О проблеме урегулирования внешнего долга России // Вопросы экономики.– 1995.–№ 5.– С. 71-77.

Annotation

The Peculiarities of Economic and Statistical Analysis of National Debt

The national debt as object of statistical study is considered and the system of indexes is offered for its economic and statistical estimation in the article. The approaches to the decision the problem of determination the maximum values of national debt indexes are analysed by an author.

Кремень, О.І. Особливості економіко-статистичного аналізу державного боргу [Текст] / О.І. Кремень // Прикладна статистика: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць. – К., 2007. - Вип. 1. - С. 159-167.